

Türk Dil Kurumu Yayınları

IX. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ
KURULTAYI

Bilge Tonyukuk Anısına

(Ankara: 26-30 Eylül 2021)

II. CİLT

Ankara, 2021

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZ GRUPLARININ SINIRLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER-2

*Leylâ KARAHAHAN**

Özet

Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırma çalışmalarının geçmişi hayli eskidir. Yeterli ağız malzemesinin olmadığı dönemlerde yapılan bu sınıflandırmalar, bütün eksikliklere rağmen tarihî bakımdan önem taşıyan çalışmalardır. Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili son sınıflandırma 1996 yılında yapılmıştır. “Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması” adlı bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızları Batı, Doğu ve Kuzeydoğu Grubu olmak üzere üç ana ağız grubuna ayrılmıştır. Bu ana gruplar içinde toplam on altı alt grup ve her alt grup içinde de ikinci derecede alt gruplar bulunmaktadır. Sınıflandırmada ağızların ses, şekil ve söz dizimi özelliklerine dayalı çeşitli ölçütler kullanılmıştır. Sınıflandırmanın yapıldığı 1996 yılında Trakya bölgesi ağızları hakkında yeterli çalışma olmadığı için bu coğrafya incelemeye dâhil edilmemiştir. Diğer ağızların sınıflandırılmasında, yayımlanmış kitap ve makaleler, yayımlanmamış tezler ve ses kayıtları kullanılmıştır.

1996 yılından bugüne kadar geçen 25 yıl zarfında ağız araştırmaları alanında çok sayıda derleme, derleme-inceleme niteliğinde çalışmalar yapıldı. Bunların önemli bir kısmı lisansüstü tezleridir. 1996 yılında tarafımızdan yapılan çalışma dönemin şartlarına rağmen isabetli bir sınıflandırma olsa da yeni bilgilerin ışığında ana ağız gruplarının sınırlarında bazı düzeltmeler yapılması ihtiyacı doğmuştur. Henüz yayımlanmamış bir başka makalemizde Doğu ve Batı Grubu sınırları üzerinde durulmuştur. Bu bildiride de yine iki ağız bölgesinin sınırlarında bulunan bir başka ağız ele alınacak, bu ağız yeni malzemelelerin ışığında tekrar gözden geçirilerek varsa sınırlardaki değişimler, kaymalar belirlenecektir. Bu tür çalışmalarla Türkiye Türkçesi ağız gruplarının sınırları daha belirgin hâle gelecektir.

Anahtar Kelimeler: Ağızlar, sınıflandırma, Türkiye Türkçesi, Malatya ağızları.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi. leylakarahan@yahoo.com

Thoughts on The Boundaries of Turkey Turkish Dialect Groups -2

Abstract

The past of the studies on classifying Turkey Turkish dialects is quite old. These classifications which were made in the periods when there was not enough dialect material are historically important studies despite all the shortcomings. The last classification about Turkey Turkish dialects was made in 1996. In this study which is called the “Classification of Anatolian Dialects”, Turkey Turkish dialects have been divided into three main dialect groups as West, East, and Northeast Groups. There are a total of sixteen subgroups within these main groups and there are also second-degree subgroups within each subgroup. In the classification, various criteria based on phonetic, morphologic, and syntactic characteristics of the dialects were used. Since there were not enough studies on the dialects of the Thrace region in 1996, when the classification was made, this region was not included in the research. In the classification of other dialects, published books and articles, unpublished theses, and audio recordings were used.

In the field of dialect studies, many compilations, compilation-examination studies have been made during the 25-year period from 1996 to date. Most of them are postgraduate theses. Although the classification made by us in 1996 was an accurate classification despite the conditions of the period, there was a need to make some corrections in the boundaries of the main dialect groups in the light of new information. We had been dwelled on the boundaries of the East and West Groups in another article of ours that has not been published yet. In this paper, another dialect within the borders of these two dialect regions will be discussed and this dialect will be reviewed in the light of new materials, and the changes and shifts within the boundaries, if any, will be determined. The boundaries of Turkey Turkish Dialect groups will become more obvious with such studies.

Keywords: Dialects, classification, Turkey Turkish, Malatya dialects.

Giriş

Türkiye Türkçesi yazı dili Türkiye ile Kıbrıs, Balkanlar, Suriye ve Irak’ı içine alan bir coğrafyada kullanılır. Oğuzca temelli bu yazı dilinin hâkim olduğu geniş alanda yine Oğuzcaya dayalı çeşitli ağızlar konuşulmaktadır. Bu ağızlarla ilgili çeşitli derleme, inceleme, sınıflandırma, sözlük vb. çalışmalar yapılmıştır. Ağız araştırmalarının ham maddesi, derlenmiş malzemelerdir. Eskiye oranla bugün epeyi zengin bir ağız malzemesine sahibiz. Malzemenin çoğalması, eski çalışmaların yeniden gözden geçirilmesine, ekleme ve çıkarılmaların yapılmasına, yeni yorumlara, yeni bakış açılara imkân vermektedir.

Bu yazı da daha önce hazırlanan Karahan 1996'daki hükümlerin yeni verilerin ışığında gözden geçirilerek sağlamasının yapılmasını amaçlamaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarını sınıflandırma çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında başlar. İlk çalışma, Ignàs Künos'a aittir (Karahan, 1996: IX). Son sınıflandırma ise tarafımdan yapılmış ve 1996 yılında Türk Dil Kurumu tarafından *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adıyla yayımlanmıştır. Ağızlarla ilgili yapılmış olan bütün sınıflandırma çalışmaları çeşitli genişlikteki bölgelerle sınırlandırılmıştır. *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* da adından anlaşılacağı üzere sadece Anadolu coğrafyasındaki ağızları kapsayan bir eserdir. Balkan ağızlarıyla ilgili de sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır (Günşen, 2012: 111-129). Bunların en eskilerinden biri Németh'in sınıflandırmasıdır. Németh Balkan ağızlarını Doğu ve Batı Rumeli ağızları olmak iki gruba ayırır. Daha dar bölgeleri ele alan sınıflandırma çalışmaları da vardır (Karahan, 1996: XI-XVII). Ancak Türkiye Türkçesi ağızlarının kullanıldığı Türkiye ile birlikte Balkanlar, Kıbrıs, Suriye ve Irak'ı da içine alan bir ağız sınıflandırması yapılmamıştır.

Sınıflandırma çalışmalarını, yapıldığı dönemin mevcut ağız malzemesine göre değerlendirmek gerekir. Ağız malzemesi çoğaldıkça belirsizlikler ortadan kalkmakta, ağız gruplarının sınırları daha net olarak ortaya çıkmaktadır. Ahmet Caferoğlu'nun 13 yıl aralıkla yaptığı birbirinden kısmen farklı iki sınıflandırma, malzemenin önemini de ortaya koymaktadır. Caferoğlu, 1946 yılındaki yazısında ağızları kendi malzemelerinden hareketle 9 gruba; 13 yıl sonra da Fundamenta'daki 1959 tarihli makalesinde -artan malzeme doğrultusunda- 6 gruba ayırır. Leyde Üniversitesinden Piet Kral, 1980 yılında hazırladığı master tezinde, *Derleme Sözlüğü*'nün on cildi ile bu konuda yazılmış 26 monografiden oluşan malzemeyle bir sınıflandırma yapmış ve 14 ağız grubu tespit etmiştir (Karahan, 1996: XII-XIII).

1991 yılında tamamladığım, beş yıl sonra 1996 yılında yayımlanan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* başlıklı çalışmamda o dönemde mevcut olan basılı malzeme ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin hemen hepsi değerlendirilmiş, hatta Milli Folklor Dairesindeki arşivden de faydalanılmıştır. Bu sınıflandırmanın yapıldığı dönemde ağız malzemesi eskiye göre hayli artmış olsa da Türkiye sınırları içinde hâlâ derleme yapılmamış birçok il, ilçe ve köy bulunmaktaydı. Bu çalışmada ağızlar, belirlenen ölçütler doğrultusunda Doğu Grubu, Kuzeydoğu Grubu ve Batı Grubu ağızları olmak üzere üç ana ağız grubuna ayrılmış, Doğu Grubu'nda 4, Kuzeydoğu Grubu'nda 3 ve Batı Grubu'nda da 9 olmak üzere 16 alt ağız grubu tespit edilerek bu grupların özellikleri örneklerle ayrı ayrı ele alınmıştır.

Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması kitabının yayımlanışı üzerinden 25 yıl geçti. Ağız çalışmaları, özellikle de derleme ve incelemeye yönelik ça-

lışmalar arttı. Ağız malzemesi çoğaldı. Yeni malzemeler daha önce belirlenen ağız gruplarının sınırlarında bazı kaymaların olabileceğini ortaya çıkardı. Bundan dolayı ağız gruplarının sınırlarındaki ağızları yeniden gözden geçirmek ihtiyacı doğdu. Bu bildiriden önce hazırladığım bir başka bildiride (henüz sunulmamış) Batı Grubu'ndaki Adıyaman ağızlarının sınırları ile ilgili bazı değerlendirmeler yapmıştım. Sınıflandırma çalışması yaptığım yıllarda Adıyaman ağızlarıyla ilgili tek bir kaynak vardı ve verilen hüküm o kaynağa dayanıyordu. Daha sonra bu yöre ile ilgili başka çalışmalar da yapıldı. Çoğalan bu malzeme eşliğinde yeniden değerlendirme yapılarak küçük bazı düzeltmelere gidildi. Bu yazıda ise sınıflandırmada Batı Grubu'nda yer alan, ancak Batı Grubu ile Doğu Grubu'nun birleşme noktasında bulunan Malatya ağızlarının ağız grupları içindeki yeri hakkında daha önce verilen hükümlerin yeni malzemeler eşliğinde sağlaması yapılmaya çalışıldı. Daha ayrıntılı derlemelere ihtiyaç olsa da bugün Malatya ile ilgili ağız malzemesinin, bilgilerin teyidini veya düzeltilmesini amaçlayan böyle bir yazı için yeterli olduğu söylenebilir.

Malatya, coğrafi olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bir ildir. Erzin, Elâzığ, Diyarbakır, Adıyaman, Kahramanmaraş ve Sivas'la sınır komşusudur. Merkez ilçe ile birlikte Akçadağ, Arapgir, Arguvan, Battalgazi, Darende, Doğanşehir, Doğanyol, Hekimhan, Kale, Kuluncak, Pütürge, Yazıhan, Yeşilyurt olmak üzere 14 ilçesi bulunmaktadır.¹

Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması'nda Malatya ağızları ile ilgili bilgiler, Ahmet Caferoğlu'nun *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* kitabı ile üç lisans tezi ve bir ses kaydından alınmış ve bütün değerlendirmeler bu çalışmalara dayandırılmıştır. Dolayısıyla Malatya'nın ancak birkaç ilçesi hakkında bir hüküm vermek mümkün olmuş; merkez, Hekimhan ve Arapgir ilçeleri Batı Grubu'nun VI.; Akçadağ, Darende ve Doğanşehir ilçeleri de VII. alt grubuna dâhil edilmiştir (Karahan, 1996: 178). 1991 yılında tamamlanarak doçentlik başvuru eseri olarak sunulan bu çalışmadan sonra 1992 yılında Ahmet Turan Sinan, *Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağızları*; Cahit Başdaş da *Akçadağ Yöresi Ağızları* başlıklı birer yüksek lisans tezi yapmışlardır. 2000 yılında Cemil Gülseren tarafından, içinde bütün ilçelerden derlenmiş metinlerin de bulunduğu *Malatya İli Ağızları* adlı eser yayımlanır. 2014 yılında da Cem Bircan Olcay, Arapgir ağızını yüksek lisans tezi olarak çalışmış ve Arapgir'in sınıflandırmadaki yeri ile ilgili tereddütlerini ve eleştirilerini dile getirmiştir. Sözü edilen bu çalışmalar yardımıyla Malatya ili ağızlarının sınıflandırmadaki yeri gözden geçirilecektir. Yazıda kullanılan ana kaynak Cemil Gülseren'in *Malatya İli Ağızları* (makalenin devamında MİA) adlı eseridir. Eserde Malatya merkez ağızı 19; Akçadağ ağızı 20; Arapgir ağızı 9; Arguvan

1 <http://www.malatya.gov.tr/>. Erişim tarihi: 31.10.2021.

ağzı 4; Battalgazi ağzı (daha sonra ilçeye dâhil edilen mahallelerle) 7, Daren-
de ağzı 15, Doğanşehir ağzı 18, Doğanşol ağzı 4; Hekimhan ağzı 7; Kale ağzı
3; Kuluncak ağzı 1; Pütürge ağzı 7; Yazıhan ağzı 4; Yeşilyurt ağzı 12 metin
ile temsil edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarının ana gruplarını belirlemede kullanılan ve
Batı Grubu ağızları için ayırıcı bir önemi olan iki ölçüt ile alt gruplar için ayı-
rıcı olan bazı ölçütlerin bu araştırmada yeterli olduğu düşünülmüştür:

Ana ölçütlerden biri ünlü yapısı bakımından tek şekilli olan ek ve edat-
ların kalın ünlülü tabanlarla ilişkisidir. {-ken}, {-ki} ekleriyle “i-“ fiilinin çe-
kimli şekillerinin ve “ile, ki” bağlama edatlarının kalın ünlülü kelime tabanı
ile uyuma girmesi (*varırkan, ondaki, varıdı, yoğumuş, oğlumula, yapmaz kı*),
Batı Grubu ağızlarının özelliklerindendir. Doğu ve Kuzeydoğu Grubu ağızla-
rında tek şekilli ekler, kalın ünlülü kelime tabanlarından etkilenmez. Bu özel-
likle ilgili olarak Malatya ağızlarının görünümü şöyledir²:

Malatya merkez: *yoğudı 48, yoğumuş 51, yağımsızınan 52, varıdı 198.*

Akçadağ: *çoğudı 57, çamaşıryımış 198.*

Arapgir: *varımış 305, atınan, varısa 309, yoğusa 312, çoğudu 313.*

Arguvan: *varıdı 291, varımış 292.*

Battalgazi: *varısa 259, açığımış 250, varımış 258.*

Darende: *yığmışımış 51, bahsagı 51.*

Doğanşehir: *yoğudu 51, gızınan 350, yazılıhan, gonuşurKan 205, diyo
ku 357.*

Doğanşol: *varıdı 323, boyahın ıdı 325, varırısı 325.*

Hekimhan: *çocuğukan 51, varıdı 197, yoğusa 28.*

Kale: *varımış 315, yoğudu, sabağınan 315.*

Kuluncak: *yoğudu 289, şüyumuş 289, avradınan 288.*

Pütürge: *yoğudu 322, varıdı 323.*

Yazıhan: *yoğudı 271, sacınan 273.*

Yeşilyurt: *sazağlığımış 51, yoğıdı varısa 262, azıdı 267.*

Batı Grubu ağızları için diğer ayırıcı ölçüt, damak /n/’sinin durumudur.
Damak /n/’si farklı duyulma oranları ile Batı Grubu ağızlarında korunmuştur.
Bu ses, Kuzeydoğu ve Doğu Grubu ağızlarında yoktur. Malatya ağızlarının
(MİA) damak /n/’si ile ilgili görünümü de şöyledir:

Malatya merkez: *ögünnden 87, vermen 183, gızınızı 245.*

Akçadağ: *goğşusu 73, buğalıyn 73, eğer 87.*

Arapgir: *goğşular 305, pınarı 306, yatağıni 311, oña, yalnız 312.*

2 Örnekler, MİA’dan alınmıştır.

Arguvan: *gónüñ, saña, oña* 292.

Battalgazi: *geldiñ 250, yún, buña* 257.

Darende: *gardaşlarıña, baña, saña, önünđen* 369.

Doğanşehir: *siñirim, saña 73, goñşulara 88, eñer 87.*

Doğanyol: *baña, bilünüz mü, geldiñiz* 324.

Hekimhan: *alıyoñ, goyyoñ 73, doñanıyoñ* 276.

Kale: *ögünđe, gediyorsuñ 314, öñüne 315, anañ* 315.

Kuluncak: *bunuñ, sözünü, goyyoñ* 288.

Pütürge: *seniñ, halañ, aradıñ, gelmiysiñ* 316.

Yazıhan: *dünür, anarlar 271, yiyeñ, seniñ* 272.

Yeşilyurt: *yalañız 264, yüzünü 264, anadıñ mı* 261.

Bu iki ölçüt dışında da Batı Grubu içindeki çeşitli alt ağız gruplarının bazı özellikleri Malatya ili ağızlarıyla örtüşmektedir. Bu özellikler Doğu Grubu ağızlarında görülmez. Bunlardan birkaçı şöyledir:

İlk hecedeki /ö/, /ü/ ünlülerinin damak ünsüzleri yanında yarı kalın ünlüye değişmesi:

Merkez: *gótürmüş 242, góre 247, kópük 254.*

Akçadağ: *gúççük 339, gózel, górmüye 340.*

Arapgir: *kóylere 305, górmekten 307.*

Arguvan: *gómüydük, gúne 291, gónüñ 292, kómlek 299.*

Darende: *gúnüzün 380, dúğünde 381.*

Doğanşehir: *dóuşıyolar 357, düürçülük 363.*

Doğanyol: *kóllik 'gömlek' 325.*

Hekimhan: *kóy 282, górdüm 286, gúneşe 287.*

Kale: *gótürmüştü 315, kóyün 315.*

Kuluncak: *gún, górmesin 288, kóz, dúğme, óküzü 289.*

Pütürge: *günde, gótürdüm 319, górmüş 321, kóy 322.*

Yazıhan: *górme, kókü 272, yún 273.*

Yeşilyurt: *góynünü 270 (MİA).*

/ğ/ ünsüzünün, yanındaki ünlüleri kalınlaştırması:

Arapgir: *gelecágız 313.*

Arguvan: *öldürecám, ekmea, yemā 292.*

Darende: *eáldi 50, ekmā 54.*

Hekimhan: *eşşean 49, yemáğini 112, geleceām 179.*

Kuluncak: *yemáğini 288, söyliýcaam 289.*

Yazıhan: *yıyecágđim 272 (MİA).*

İki kelime arasında /k/ > /g/ > /ğ/ > ø değişmesi:

Darende: *şimdiki*, *gulâsma*, *elliuruş* 59.

Doğanyol: *yastı* üzerine 324.

Hekimhan: *gelmağ için* 281, *buez* 285.

Pütürge: *almağ için* 320 (MİA).

{-ken} zarf-fiil ekinin {-ke} ve {-kene}’li şekillerinin kullanılması:

Merkez: *giderkene* 205.

Akçadağ: *endirirke* 111, *gederkene* 205.

Arguvan: *giderkene* 205 (MİA).

{-IncA} zarf-fiil ekinin son ünlüsünde daralma:

Merkez: *gağıncı* 202.

Akçadağ: *varıncı* 202.

Doğanşehir: *bağıncık*, *gedincik* 358, *doğuruncu* 359, *gelincik* 363 (MİA).

{-İşIn} zarf-fiil ekinin kullanılması:

Merkez: *dönüşün* 205.

Darende: *deyişin* 205.

Doğanşehir: *değmeyişin* 205 (MİA).

Çok heceli fiillerin tekrarında {-I} zarf-fiil ekinin kullanılması:

Akçadağ: *sıhılı sıhılı* 201.

Arapgir: *ağlayı ağlayı* 311 (MİA).

Ünlü ile biten fiil tabanlarında çokluk 2. şahıs emir ekinin asli {-ŋ}’li şeklinin korunması:

Merkez: *vermey* ‘vermeyin’ 183.

Akçadağ: *durmaŋ* ‘durmayın’ 183.

Hekimhan: *almān* ‘almayın’ 183 (MİA).

Olumsuz fiil tabanlarında geniş zaman ekinin çokluk 1. şahsının {-mA-k/-mağ} olması:

Akçadağ: *goymek* ‘koymayız’ 326.

Arguvan: *almağ* ‘almayız’ 302.

Darende: *salmağ* ‘salmayız’ 381.

Doğanşehir: *gömdürmek* ‘gömdürmeyiz’ 359.

Yukarıda verilen örneklerden hareketle Malatya ağızlarıyla ilgili şunlar söylenebilir:

Batı Grubu ağızlarında ek-fiilin “i-di, i-miş, i-se, i-ken” çekimli şekilleri ile {+ki} aittik eki, “ile” ve “ki” bağlama edatı kalın ünlülü fiil tabanlarında benzeşme ile uyuma girer. Malatya ağızları, bu ölçüte kısmen de olsa uyum gösterir. Batı Grubu içindeki birçok ağızda baskın olan bu özelliğin, Malatya

ağızlarında genellikle ek-fiilin çekimli şekillerinde yoğunlaşması ve sıklığının azalması dikkat çekicidir.

Damak /n/’si, ağızları sınıflandırmada kullanılan en önemli ölçütlerden biridir. Ağız gruplarının birleşme noktalarında bulunan ağızlarda da bu ses kaybolma sürecine girer. Nitekim Batı ve Kuzeydoğu Grubu ağız coğrafyasının birleşme noktasına yakın olan Giresun ve Ordu ağızlarında bu sesin duyulma oranı zayıflamış, hatta iki ünlü arasında erimiştir (Karahan 1996: 38). Malatya ağızlarında değişen sıklıkla damak /n/’li örnek bulunsa da metinlerdeki örnek azlığı bu özelliğin de yavaş yavaş kaybolmakta olduğunu gösterir. Kaybolma sürecinde ses Ordu ve Giresun ağızlarında olduğu gibi diş /n/’sine dönmekte veya iki ünlü arasında erimektedir. Hekimhan, Akçadağ ve Arguvan ağızlarından alınmış *ayıbızı, bulursaz 287, yaşız, işiz 292, kestiiz mı 301, topiziñ 345* (MİA) vb. örneklerde damak /n/’sinin kaybolmakta olduğu görülmektedir. Akçadağ ağızı üzerinde çalışan Başdaş, damak /n/’li örneklerin az olduğunu, daha çok *pınar* kelimesinde kullanıldığını belirterek *başpuñar, karapunar* örneklerini verir (Başdaş, 1992: 40). MİA’daki Akçadağ ağızı metinlerinde damak /n/’li örnekler daha fazladır. Arapgir ağızıyla ilgili yüksek lisans tezi yapan Cem Bircan Olcay, Arapgir ağızında damak /n/’sinin bulunmadığını, Batı Grubu ağızlarının özelliklerini taşımakla birlikte Doğu Grubu ağızlarının özelliklerinin bu ağızda daha baskın hissedildiğini, bundan dolayı da Arapgir ağızının, Doğu Grubu’nun İliç, Kemaliye ve Ağın ağızlarının bulunduğu 4. alt grubuna dâhil edilmesinin uygun olacağını ileri sürer (Olcay, 2014: 197). Hâlbuki MİA’da Arapgir ağızıyla ilgili 8 damak /n/’li örnek tespit edilmiştir. Ancak Olcay’ın verdiği hüküm bile Arapgir ağızında damak /n/’sinin zaman içinde duyulma oranının iyice zayıfladığını göstermektedir. Bunda Arapgir’in coğrafi konumunun etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Arapgir, Doğu Grubu ağızlarından Kemaliye, Keban ve Ağın ile komşudur. Coğrafi yakınlığın doğurduğu ekonomik, sosyal vb. ilişkiler, ağızlar arası etkileşime de zemin hazırlamaktadır. Nitekim Kemaliye, İliç, Ağın ağızlarının karakteristik özelliği olan ünlü yuvarlaklaşması (Karahan, 1996: 93), Arapgir ağızında da vardır: *yeyilür getirür, gelürsün, çalgılarınan 307, getürdüler; garışdurruñ, yaparuñ 308, bindürürler 309, getirrük 310, isterük 311* (MİA). Aynı ses özelliği Malatya’nın Doğu Grubu ağız coğrafyasına yakın olan Yazıhan ve Arguvan ilçeleri ağızlarında da görülür: *yaptuğumuzu, değöldi, getürürler; dağıdurruñ, sanaruñ 304* (MİA). Bu ses olayı, Arapgir ağızını -hatta Arguvan ve Yazıhan ağızını- Doğu Grubu’na dâhil etmek için yeterli değildir. Çünkü ünlü yuvarlaklaşması Batı Grubu’nun çeşitli alt ağız gruplarında da görülür (Karahan, 1996: 125-126).

Malatya ağızlarında Batı Grubu özellikleri daha baskın görülmekle birlikte Malatya’nın coğrafi konumu, etnik kaynaşma ve karışma vb. sebepler-

den dolayı Doğu Grubu ağızlarının özelliklerinden de etkilenmiştir. Bunların en çok dikkat çeken i iki ünlü arasında ve hece sonunda /g/ ünsüzünün korunmasıdır:

Merkez: *dügürcü, begenirler* 245.

Akçadağ: *beşşigi* 329, *istege* 336.

Arapgir: *üregimin* 314, *dügur* 309, *dügün* 310, *yemegi* 314.

Battalgazi: *deligin* 258.

Doğanşehir: *büyügüdü* 359.

Hekimhan: *dügünçülere* 283, *kuluncak, dügünün* 288.

Yeşilyurt: *üzümlüğü, dügünümüz* 264, *dögüysün* 267 (MİA).

Doğu Grubu ağızlarında görülen “öng” (ön) kelimesinden değişmiş “ög” şekli de Malatya ağızlarında kullanılır:

Merkez: *ögünde* 243.

Arapgir: *ögüne* 311.

Battalgazi: *ögüne* 257.

Hekimhan: *ögünde* 284.

Kale: *öğü* 315.

Kuluncak: *ögümüze* 289.

Yeşilyurt: *ögünden* 263, *ögde* 265 (MİA).

Malatya’da taşındıkları bazı özelliklerle bir ağız adacığı görünümü veren yerleşim birimleri de bulunmaktadır. Akçadağ’ın Kadıbrahim, Keklikpınarı, Resuluşağı ve Develi köylerinde, kelime ve hece başında /k/ > /ç/, /g/ > /c/ değişmesi gibi bölgeyle hiç uyumlu olmayan bir ses olayı ile karşılaşılır: *cel-, cetir-, cibi, çendi, herçes, çim*. Erzurum, Rize, Trabzon ve Rumeli ağızlarına özgü (Başdaş 1999: 1-7) olan bu özellik adı geçen köy sakinlerinin Malatya’ya yerleşim tarihi ile ilgili olmalıdır.

Doğanşehir’in Günedoğru ve Fındık köyünde sistemli bir /ş/ > /s/ değişmesi dikkat çekicidir. Günedoğru köyü: *seker, bayramlasırdıh, bisirirdik, haş-haş, ahsam, seneltmağ* ‘şeneltmek’, *nisan, bas altına, hosab*; Fındık köyü: *sirinlik, sehere, nisan, hashas, basında, dasa, gonusuruk* (Gülseren, 354-355; 366-268). Bu özellik Türkiye Türkçesi ağız coğrafyasında dağınık olarak rastlanan bir ses olayıdır.³

3 Bu ses olayına Batı Grubu’nun hangi ağızlarında rastlandığı hakkında ayrıntılı bilgi Buran 2000 ve Karahan 2003’te bulunmaktadır.

Sonuç

1996 yılında yayımlanan *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserde çok az bir veriye dayanarak Batı Grubu içinde gösterilen Malatya ağızları, çoğalan çalışmalar çerçevesinde tekrar değerlendirilmiş ve önceki tespitin isabetli olduğu görülmüştür. Ana ağız grupları ölçütleri zayıflamış olsa da alt grup özellikleriyle birlikte değerlendirildiğinde Malatya ağızlarının sınıflandırmadaki yerinin Batı Grubu olduğu anlaşılmaktadır. Bu özellikler Doğu Grubu ağızlarında yoktur. Malatya ağızlarında -özellikle Elâazığ ve Erzincan sınırına yakın ilçe ağızlarında- Batı Grubu'nun bazı özelliklerinin sıklıklarının azaldığı veya kaybolmakta olduğu dikkati çekmektedir. Malatya ağızlarında iki önemli ölçütün de sıklığının azalmasını, Malatya'nın Doğu ve Batı Grubu coğrafyalarının kesişme noktasında olmasıyla açıklamak mümkündür. Coğrafi yakınlık hem ağız etkileşimine hem de etnik karışmaya yol açabilmektedir. Ağız gruplarının sınırlarında yer alan yerleşim birimlerinin ağızlarında bu tür geçişlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Kaynaklar

- Başdaş, Cahit (1992). *Akçadağ Yöresi Ağızları*, Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başdaş, Cahit (1999). "Anadolu ve Kosova Türk Ağızlarında g>c k>ç Değişmeleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1999/I-II, s. 1-17.
- Buran, Ahmet (2000). "Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında s/ş Meselesi", *Dördüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, 25-29 Eylül 2000, Çeşme-İzmir, s. 2107-2112.
- Gülseren, Cemil (2000). *Malatya İli Ağızları*, Ankara: TDK Yayınları.
- Günşen, Ahmet (2012). "Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies*, C. 7/4, s. 111-129.
- <http://www.malatya.gov.tr/>. Erişim tarihi: 31.10.2021.
- Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, Leyla (2003). "Türkiye Türkçesi Ağızlarında ş>s Değişmesi ve Çalış Beldesi (Haymana) Ağzı", Konya: *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Özel Sayısı, s. 21-32.
- Németh, Gyula (1983). "Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine", *TDAY Belleten* 1980-1981, Ankara: TDK Yayınları, s. 113-167.
- Olçay, Cem Bircan (2014). *Malatya Arapgir Ağzı*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sinan, Ahmet Turan (1992). *Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağızları*, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.